

© Fotos entrevista: Miguel Lorenzo

VALENTÍN VILLAVERDE

«UNA IMATGE DE NEANDERTALS OCUPANT UN JACIMENT, VISTA DE LLUNY, NO SERIA TAN DISTINTA A LA DE LA HUMANITAT MODERNA»

Nuria Mengual

Valentín Villaverde (Barcelona, 1952) és catedràtic de Prehistòria de la Universitat de València. Les seues investigacions s'han centrat principalment en el Paleolític mitjà i superior, l'art paleolític i l'art llewantí. Va dirigir les excavacions arqueològiques de nombrosos jaciments, com el de la Cova Negra de Xàtiva, on van trobar un nombre important de restes de neandertals. En l'actualitat, entre molts altres projectes, treballa a la cova de la Quebrada (Xelva), un jaciment descobert fa pocs anys i del qual s'estan obtenint dades molt interessants sobre com vivien els neandertals de la zona.

Com arribaren els neandertals a Europa?

Fa 500.000 anys, Europa estava molt ocupada per les poblacions del gènere *Homo heidelbergensis*. I des d'aquella població, que probablement va quedar aïllada de la resta del món, es va produir el procés d'evolució fins als neandertals (*Homo neanderthalensis*). És a dir, que són descendents de les poblacions europees del Pleistocè mitjà, si seguim les dades que ens ofereixen les troballes fetes recentment al jaciment d'Atapuerca o en altres llocs d'Europa amb una prolongació que pot anar de 800.000 a un milió d'anys.

Com vivien els neandertals?

Els neandertals utilitzaven el foc sistemàticament. Entorn al foc desenvoluparen les seues activitats de manteniment, així doncs, el foc es va convertir en un focus de relacions socials. Des d'aquest punt de vista, si nosaltres veiérem una imatge de neandertals ocupant un jaciment, de lluny, no seria tan distinta a la de la humanitat moderna. Des d'un punt de vista ja més concret com el de la supervivència, els neandertals presentaven diferències amb les poblacions de cromanyons, perquè utilitzaven tecnologies distintes. Per exemple, els neandertals no tenien armes llancívols. Aquest fet els obligava a una mena d'acostament cap a les seues preses amb un alt risc i això es reflecteix en les restes òssies trobades perquè moltes d'elles pre-

senten lesions produïdes per aquest acostament. I, des d'un punt de vista demogràfic, per la forma que tenien d'ocupar els jaciments amb molt poca densitat de troballes, pensem que els neandertals tenien molta mobilitat. És a dir, que la seua estratègia d'adaptació al medi consistia a moure's pel territori i anar explorant distintes alternatives de recursos animals o fins i tot vegetals. Aquesta tremenda mobilitat va tenir conseqüències negatives per a ells, ja que implicava problemes per als grans, les dones embarassades i els xiquets.

Per què és tan important trobar DNA mitocondrial en les restes arqueològiques?

Nosaltres podem especular des del punt de vista morfològic i podem dir que «s'assemblen molt» o «són molt distintes». Però, la genètica ens diu com són en realitat aquestes estructures des del punt de vista genètic. Aleshores, en qualsevol discussió morfològica la genètica intervé d'una manera molt determinant i ha permès grans avenços precisament per explicar l'aparició de la humanitat moderna. Gràcies al DNA mitocondrial sabem avui que l'origen de la població està en Àfrica i que és recent, no es remunta més enllà dels 100.000-200.000 anys.

El Projecte del Genoma Neandertal pretén seqüenciar el genoma complet dels neandertals, què pot significar?

Aquest projecte és sens dubte un dels grans avenços que s'està produint en els últims anys perquè ofereix l'oportunitat de poder comparar el genoma neandertal amb l'humà. Això permetrà conèixer les diferències genètiques entre ambdues espècies i fins quin punt aquestes diferències expliquen certs aspectes morfològics. Fins i tot es podria conèixer millor aspectes relacionats amb la conducta mateixa.

Recentment s'ha descobert que els neandertals tenien el gen FOXP2 relacionat amb el llenguatge. Significa això que parlaven?

Sens dubte. Aquest és un altre dels grans canvis que s'han produït.

«GRÀCIES AL DNA
MITOCONDRIAL SABEM
AVUI QUE L'ORIGEN DE LA
POBLACIÓ ESTÀ EN ÀFRICA
I QUE ÉS RECENT»

Als anys vuitanta, la discussió se centrava en el fet que els neandertals, segons alguns investigadors de prestigi, sobretot nord-americans, no tenien capacitat per al llenguatge perquè pensaven que no tenien capacitat per a l'abstracció, condició necessària per al llenguatge estructural. Avui dia, aquesta idea ha canviat. Primer, perquè la base biològica ha estat contundent: es va trobar un os hioide que indicava que no hi havia cap dificultat, des del punt de vista de l'aparell fonador, perquè els neandertals tingueren una expressió sonora semblant a la nostra. També s'observà en un estudi del grup de Martínez a Atapuerca sobre l'estructura de l'orella que, ja no només els neandertals, sinó també les poblacions d'*Homo heidelbergensis*, presentaven unes característiques semblants a les nostres que permetrien la mateixa audició de les bandes sonores, és a dir, que no tindrien cap dificultat per a la comprensió del llenguatge.

Aleshores, fisiològicament no presentaven cap limitació per al llenguatge...

No. A més, els arqueòlegs hem estat tradicionalment més agosarats que els paleontòlegs i sempre hem pensat que era impossible que els neandertals no tingueren cap llenguatge quan sí que tenien soterraments, perquè soterrar un mort implica una transmissió d'informació i un simbolisme. I és que cap persona pot imaginar-se un procés funerari amb una ofrena, amb una dot, amb un ritual no solament de dolor sinó també de respecte pel difunt, sense que hi haja un llenguatge darrere.

Què ens podria dir sobre el gen MC1R, el gen que determina la pigmentació de la pell en els mamífers?

Amb aquest gen s'ha confirmat una hipòtesi en què feia temps que hi pensàvem per la lògica d'adaptació. Si els neandertals derivaven d'una població europea que estava establerta a Europa fa entre un milió i mig milió d'anys, aquesta població ja estava adaptada a un medi i sabem que la coloració de la pell està relacionada amb la situació d'una població dins del món. Aleshores, la lògica ens deia que els neandertals devien tindre una adaptació de pell clara, que és la que predomina en les latituds on vivien els neandertals. Amb el descobriment d'aquest gen, per tant, s'ha demostrat que efectivament la població de neandertals de Sidrón, a Astúries, tenia una coloració de pell molt pròxima a la d'una població europea.

Per què creu que s'ha produït el canvi de percepció sobre els neandertals?

La història dels neandertals és molt curiosa des del començament perquè la primera interpretació que es va fer de les restes neandertals del jaciment francès

**«NEANDERTALS I CROMANYONS EREN
COMPETÈNCIA ENTRE ELLS. PER TANT,
NOSALTRES PENSEM QUE SEMPRE QUE
FÓRA POSSIBLE AMBDUES ESPÈCIES
S'EVITARIEN I OCUPARIEN TERRITORIS
DISTINTS»**

de Chappelle-aux-Saints va ser sobre un individu amb artrosi i deformacions òssies. Així doncs, sense voler, l'investigador el va animalitzar. A més, el concepte evolutiu que ha predominat és que la modernitat de la nostra espècie ha estat precedida per l'animalitat, pels simis. Però, ara ha canviat el panorama. Ens hem adonat que el procés evolutiu humà té una dimensió cronològica molt superior a la que es pensava a començament del segle xx. Per tant, el procés d'aparició de la humanitat ja no està tan prop dels ximpanzés. Per altra banda, l'arqueologia ha millorat tecnològicament i açò ens ha permès saber que cromanyons i neandertals van tenir grans períodes de convivència. Aquests avenços que han aportat l'arqueologia i altres disciplines com la biologia molecular són els que han provocat el canvi de percepció.

Es van produir intercanvis entre neandertals i sapiens? Arribaren a conviure socialment?

D'intercanvis sí que se'n produïren. Però, per a ser sincers, coneixem malament la convivència. És cert que sabem que hi ha zones en què ambdues espècies són presents. De totes maneres, cal pensar que es tracta d'uns homínids, en el cas dels neandertals, i uns humans, en el cas dels cromanyons, amb una economia caçadora i recol·lectora molt semblant. Per tant, eren competència entre ells i és possible que s'evitaren i ocuparen territoris diferents. A més, des del punt de vista arqueològic, encara no hem trobat cap evidència. Però, aquest és un tema molt delicat des del punt de vista arqueològic, ja que sempre parlem de grans períodes de temps. Açò ens obliga a ser prudents perquè en qualsevol moment hi ha troballes que permeten avançar molt seriament en la investigació i que permeten revisar conceptes.

Per què s'extingiren els neandertals?

Aquesta és la gran qüestió. Jo pense que l'extinció es va produir per la combinació de diversos elements. Les poblacions d'humans moderns presentaven avantatges des del punt de vista adaptatiu relacionats amb les seues capacitats cognitives, la seua estructura social, el seu alt nivell de tecnologia... I es va convertir en una espècie que s'expandí a una gran velocitat i que va ocupar ràpidament tot el planeta. Els neandertals estaven ben adaptats, encara que tecnològicament estaven limitats. Però, van ser les limitacions determinants o va ser la competència entre espècies i les condicions climàtiques les

que van jugar en contra dels neandertals? Probablement va ser la confluència d'ambdues coses: el xoc dels dos grups humans diferents i unes condicions climàtiques que van actuar com a desencadenant, com un element que va trencar l'equilibri. Açò, explicaria que en distintes zones el ritme d'extinció fóra distint, perquè al sud tardaren més a desaparèixer. De totes maneres, és encara un gran camp d'investigació.

Què ha significat per a vostè la Cova Negra de Xàtiva?

És un jaciment en el qual he treballat durant molts anys. Per tant, s'ha convertit ja en part de la meua vida. Realment és un jaciment extraordinari, molt important i ha ofert grans resultats i moltes novetats. Des del punt de vista dels neandertals, la Cova Negra és un dels pocs jaciments que hi ha a la Península amb un nombre d'individus important: en aquests moments hi tenim quasi vuit individus. Però, el gran avantatge que presenta és que té una potència estratigràfica extraordinària, el que ens permet estudiar una dimensió cronològica molt ampla: des de 130.000 anys fins a 30.000 anys, és a dir, 100.000 anys d'història dels neandertals.

Quina ha estat la troballa arqueològica més important per a vostè?

És difícil de determinar. Una de les troballes que personalment més m'ha gratificat ha estat el descobriment de l'art parietal paleolític en la Cova de les Meravelles de Gandia (València), perquè hi havia un gran debat sobre

si l'art parietal era típic només de la zona cantàbrica i francesa. Ací, al nostre territori hi ha un jaciment també a Gandia, el de la Cova del Parpalló, que conté la col·lecció d'art moble paleolític més rica d'Europa, una col·lecció que cobreix tota l'evolució de l'art paleolític superior, és a dir, des de 25.000 fins a 12.000 anys aC. I com que aquesta col·lecció tenia molta força, molts investigadors creien que en aquesta zona no era típic l'art parietal. Aleshores, per a nosaltres, descobrir Meravelles va ser importantíssim perquè és a molt poca distància de Parpalló, fet que significa que els mateixos pobladors de Parpalló van fer els gravats en Meravelles. Allí hem trobat un art parietal gravat que pensem que està entre els 17.000 i els 25.000 anys. És un panell que estem estudiant des de fa bastants anys i que cada vegada ens ofereix més sorpreses perquè ens permet comparar l'expressió gràfica i artística que tenien els que decoraren aquesta paret amb les plaquetes de Parpalló. ☺

Nuria Mengual. Llicenciada en Periodisme, Universitat de València.